

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાજ્ઞ - દ્વિતિયાંક

પ્રશ્નપત્ર - ૨

(સમય : બપોરે ૨ થી ૫)

રવિવાર, ૬ જુલાઈ, ૨૦૧૪

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (અંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં (✓)
કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

વિભાગ : ૧ : 'બ્રહ્મવિદ્યાનું દર્શન' નવી આવૃત્તિના આધારે

પ્ર.૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓)
નિશાની કરો. (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની
કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૧ (૧૪૩) ૨. ૨, ૪ (૮૮) ૩. ૧, ૩ (૧૨-૧૩)

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. પાંચ અનાદિ તત્ત્વોનો ઉલ્લેખ હોય તેવા એક વચનામૃતનો નંબર લખો. (૬)
૪. પાંચ અનાદિ તત્ત્વોનો ઉલ્લેખ વચનામૃત ગઢડા પ્ર. ૭ અને ગઢડા અં. ૧૦માં છે.
૨. સજીવ સૃષ્ટિ સાથે સંબંધ ધરાવતા બે મહત્વના સિદ્ધાંત લખો. (૧૩૮)
૪. કર્મવાદ અને પુનર્જન્મવાદ સજીવ સૃષ્ટિ સાથે સંબંધ ધરાવતા બે મહત્વના સિદ્ધાંત છે.
૩. 'શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી છે' તેવું નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ ક્યાં શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે ? (૫૪-૫૫)
૪. 'શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી છે' તેવું નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ 'નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય' અને 'ભક્તચિંતામણિ' શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે.
૪. શ્રીજીમહારાજને કેવા જાણ્યા વિના અક્ષરધામમાં જવાય નહિ ? (૩૫)
૪. શ્રીજીમહારાજને પુરુષોત્તમ જાણ્યા વિના અક્ષરધામમાં જવાય નહિ.
૫. પરમાત્મામાં ગુણોનું અપારપણું હોવાથી તેમને કેવા નામથી કહેવામાં આવે છે ? (૧૫)
૪. પરમાત્મામાં ગુણોનું અપારપણું હોવાથી તેમને ગુણનિધિ, ગુણરત્નાકર, ગુણસાગર નામથી કહેવામાં આવે છે

પ્ર.૩ પ્રમાણ પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ ૫)

૧. યદક્ષરં વેદવિદો વદન્તિ। (૮૫) ૪. અક્ષરબ્રહ્મ તત્ત્વનું યથાર્થ નિરૂપણ (૮૪)
૨. નિર્વિકલ્પ ઉત્તમ અતિ નિશ્ચય તવ ઘનશ્યામ (૮૮)
૪. ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયની સિદ્ધિ માટે (૮૮)
૩. જૂનાગઢમાં જોગી થઈ પોતે રહ્યા રે. સ્વામી ગુણાતીતાનંદ ઉદાર રે.. (૧૧૬)
૪. (ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મ : સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોને આધારે) કીર્તનાવલી (૧૧૬)
૪. શુદ્ધ સ્વરૂપનિષ્ઠા રાખવી, નીકર વાંધો ભાંગશે નહીં, એમ મહારાજે પણ કહ્યું છે. (૩૬)

જ. અક્ષરધામની પ્રતિ માટે સર્વોપરીપણાની નિષ્ઠા (૩૪)

પ. ‘જેમ નરનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ, રાધાકૃષ્ણ તેમ સ્વામિનારાયણ છે. અમારું શ્રીજીમહારાજ ભેગું ભજન થાય છે.’ (૩)

જ. શ્રીસ્વામિનારાયણ દર્શન (૨)

પ્ર.૪ નીચે આપેલા વિષયના ફક્ત તમામ મુખ્ય મુદ્દાઓ જ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા મુદ્દા સાચા લખ્યા હોય તો ૧ ગુણ આપવો.

૧. પરબ્રહ્મ સાકાર કેવી રીતે ? (અનુક્રમણિકા પા.નં. ૧૧) (૧) અક્ષરધામમાં વ્યતિરેક સ્વરૂપે પણ પરબ્રહ્મ સાકાર (૨) પરબ્રહ્મનું વ્યતિરેક સાકાર સ્વરૂપ કેવું ? (૩) પરબ્રહ્મનું અંતર્યામી સ્વરૂપ પણ સાકાર મૂર્તિમાન જેવું

૨. અક્ષરબ્રહ્મ (અનુક્રમણિકા પા.નં. ૧૨)

(૧) અક્ષરબ્રહ્મનું તત્ત્વનું યથાર્થ નિરૂપણ (૨) અક્ષરબ્રહ્મના સ્વરૂપને સમજવાની અનિવાર્યતા

(૩) અક્ષરબ્રહ્મનું સર્વ તત્ત્વોથી ભિન્નપણું (૪) અક્ષરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ (૫) અક્ષરબ્રહ્મનાં વિવિધ રૂપો.

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (પંદરેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. કલ્યાણકારી ગુણ આવ્યાનું કારણ અને સ્નેહનું કારણ (૨૦-૨૧) : ભગવાનના કલ્યાણકારી ગુણો મુમુક્ષુઓમાં કેવી રીતે આવે તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ વચ.પ્ર.૬૨માં કહે છે, “એ ગુણ સંતમાં આવ્યાનું કારણ તો એ છે જે, એને ભગવાનના સ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય થાય તો એ કલ્યાણકારી ગુણ ભગવાનના છે તે સંતમાં આવે છે. તે નિશ્ચય કેવો હોય? તો જે ભગવાનને કાળ જેવા ન જાણે, કર્મ જેવા ન જાણે, સ્વભાવ જેવા ન જાણે, માયા જેવા ન જાણે, પુરુષ જેવા ન જાણે અને સર્વ થકી ભગવાનને જુદા જાણે અને એ સર્વના નિયંત્રા જાણે ને સર્વના કર્તા જાણે અને એ સર્વના કર્તા થકા પણ એ નિર્લેપ છે એમ ભગવાનને જાણે અને એવી રીતે જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કર્યો છે તે કોઈ રીતે કરીને ડગે નહિ, તે ગમે તેવાં તરેતરેનાં શાસ્ત્ર સાંભળે અને ગમે તેવા મતવાદીની વાત સાંભળે અને ગમે તેવા પોતાનું અંતઃકરણ કુતર્ક કરે પણ કોઈ રીતે કરીને ભગવાનના સ્વરૂપમાં ડગમગાટ થાય નહિ. એવી જાતનો જેને ભગવાનના સ્વરૂપનો નિશ્ચય હોય તેને ભગવાનનો સંબંધ થયો કહેવાય..... ભગવાનના સ્વરૂપનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને સંબંધ થાય છે તેને વિશે ભગવાનના કલ્યાણકારી ગુણ આવે છે. પછી જેમ ભગવાન સર્વ પ્રકારે નિર્બંધ છે અને જે ચલાય તે કરવાને સમર્થ છે તેમ એ ભક્ત પણ અતિશય સમર્થ થાય છે અને નિર્બંધ થાય છે.” ભગવાનને વિશે કર્તાપણાની આવી શુદ્ધ સમજણથી ભક્ત કેવું સામર્થ્ય અને કેવી અદ્ભૂત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે ! સ્નેહનું કારણ : શ્રીજીમહારાજ પ્ર.૫૬, સા.૧૫, મ. ૯ વગેરે વચનામૃતોમાં સમજાવે છે કે ગોપીઓના જેવો ભગવાનને વિશે અસાધારણ સ્નેહ હોય તો બીજું કંઈ કરવાનું રહેતું નથી. ભગવાનને વિશે આવો અસાધારણ પ્રેમ થવાનું કારણ સમજાવતાં મહારાજ વચ.પ્ર.૫૯ માં કહે છે, “એક તો ભગવાનનો વિશ્વાસ હોય જે, ‘આ મને મળ્યા છે તે નિશ્ચય જ ભગવાન છે’, તથા આસ્તિકપણું હોય, તથા ભગવાનનાં જે ઐશ્વર્ય તેને જાણે જે, “આ ભગવાન છે તે બ્રહ્મમહોલ, ગોલોક, શ્વેતદ્વીપ એ આદિક સર્વે ધામના પતિ છે તથા અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના પતિ છે તથા સર્વના કર્તા છે.” અને પુરુષ, કાળ, કર્મ, માયા, ત્રણ ગુણ, ચોવીસ તત્ત્વ, બ્રહ્માદિક દેવ એ કોઈને આ બ્રહ્માંડના કર્તા જાણે નહિ, એક ભગવાન પુરુષોત્તમને જ કર્તા જાણે અને સર્વના અંતર્યામી જાણે. એવી રીતની સમજણે સહિત જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપને વિશે નિશ્ચય તે જ પરમેશ્વરને વિશે અસાધારણ સ્નેહનું કારણ છે.” અથવા

૨. અવતાર અવતારી વચ્ચે ભેદ (૪૮-૫૦) અવતાર-અવતારીના ભેદમાં સ્પષ્ટપણે સમજવાનું એ છે કે બંને તત્ત્વતઃ અને સ્વરૂપતઃ એક નથી, પરંતુ જુદા છે, અર્થાત્ અવતારી એવા પરબ્રહ્મ પોતે જ સ્વરૂપતઃ અવતાર રૂપે થતા નથી. અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પોતાની વાતોમાં અવતાર-અવતારીનો ભેદ સદૃષ્ટાંત સમજાવતાં કહે છે : “અવતાર-અવતારીનો ભેદ કેમ સમજવો ?” ત્યારે એક જણે કહ્યું જે, “ભવાયો ને વેષ.” ત્યારે પોતે કહ્યું કે “અવતાર-અવતારીનો ભેદ એમ નહિ. રાજા ને રાજાનો ઉમરાવ. તીર ને તીરનો નાખનારો ને તારા ને ચંદ્રમા,

એમ ભેદ જાણવો.” (સ્વા.વા. ૬/૩૪) એવી જ રીતે યોગમૂર્તિ ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ પોતાની વાતોમાં અવતાર-અવતારીના ભેદની સ્પષ્ટતા કરતાં કહે છે : “પુરુષોત્તમને વિશે ને બીજા વિભૂતિ-અવતારને વિશે કેમ ભેદ છે ? તે જેમ તીર ને તીરના નાંખનારામાં ભેદ છે, ને જેમ ચક્રવર્તી રાજા ને ખંડિયા રાજામાં ભેદ છે, ને જેમ સૂર્ય ને સૂર્યના મંડળમાં ભેદ છે, તેમ પુરુષોત્તમમાં ને એ કહ્યા તે સર્વમાં ભેદ છે.” (ગો.સ્વા.વા. ૧/૧૫૨) વર્ણી શ્રીઅવિનાશાનંદ બ્રહ્મચારીએ પણ પોતાના કાવ્યમાં અવતાર-અવતારી વચ્ચેનો તાત્વિક ભેદ અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને સમજાવ્યો છે જેમ કે,

અવતાર ને અવતારીનો, જેને વિવેક થાય;
જે જાય અક્ષરધામમાં, મહામુક્ત કેવાય.
અવતારી અવતારને, સરખા જેહ જાણે;
તેને વિવેકી ન જાણવો, કહું શાસ્ત્ર પ્રમાણે.
ચક્રવર્તિ ભૂપાલને, કેવો ખંડીયો રાજા;
તે તો વિવેક કહે નહિ, કહે મૂર્ખ સમાજ.
સમુદ્ર ને સરોવરને, કેમ સરખું લેવાય;
અવતાર ને અવતારીને, તુલ્ય નવ કેવાય.
તારાના ગણ છે નભમાં, વલી જાણ્યો ત્યાં ચંદ;
તેને બરોબર લઈ કહે, કૈયે મતીના મંદ.
વડવાનલ વલી વહનીને, કહે તુલ્ય મસાલ;
જાણે તેમ અવતારીને, હોય બુદ્ધિના બાલ.
ચિંતામણી ને હિરામણી, તેને એક જે જાણે;
તેને મંદમતી જાણવો, કહું શાસ્ત્ર પ્રમાણે.
અવતાર ને અવતારીમાં, ભેદ અનંત અપાર;
દૃષ્ટાંત પ્રમાણે જાણજ્યો, ખોટું નથી લગાર. (પદ:૨૫૨)

આ રીતે તાત્વિક રીતે જ સર્વ અવતારો અને સર્વ અવતારોના મૂળ કારણરૂપ એવા અવતારી પરબ્રહ્મમાં ભેદ છે. તેમ છતાં અવતારો અને અવતારી સમાન છે, એમ જો સમજાય તો એ ભગવાનનો દ્રોહ છે, એમ ભગવાન સ્વામિનારાયણ વચ.મ.૮માં સમજાવતાં કહે છે, “પોતાને સાક્ષાત્ મળ્યું જે ભગવાનનું સ્વરૂપ તેને સદા દિવ્ય સાકારમૂર્તિ ને સર્વ અવતારનું કારણ અવતારી એવું જાણવું. અને જો એમ ન જાણે ને નિરાકાર જાણે ને બીજા અવતાર જેવા જાણે તો એનો દ્રોહ કર્યો કહેવાય.” વળી, અવતારી પરમાત્મા પરબ્રહ્મને બીજા અવતાર જેવા જાણનારને શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર(૨૭/૫/૧૩,૧૪), શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ (૨/૪૮/૮) તથા અવિનાશાનંદ કાવ્ય (પદ: ૨૫૨)માં મંદમતિવાળા કહેવામાં આવ્યા છે.

૩. શ્રીજમહારાજ સર્વોપરી : આશ્રિતોને કરાવેલી બ્રાહ્મી સ્થિતિ (૬૮-૬૯) મહારાજ વસ્તુતઃ તો જીવોના કામકોધાદિક દોષો અને આસુરીભાવને ટાળી બ્રહ્મરૂપ કરવા માટે જ આવ્યા હતા. તેઓ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિમાં પોતાનું એ લક્ષ્ય ચૂક્યા નથી. પોતાના સહજ સંપર્ક, સંબંધ અને ઉપદેશથી સેંકડોના આસુરીભાવનાં મૂળ ઉખેડીને તેમને બ્રહ્મરૂપ કર્યા. મહારાજની હયાતી દરમ્યાન જગતમાં પણ જલકમલવત્ રહી શકે તેવી જીવન્મુક્તિની સ્થિતિએ પહોંચેલા ત્યાગી-ગૃહસ્થોની સંખ્યા પણ કંઈ નાની-સૂની ન હતી. અંબરીષ, જનક, જયદેવ, પ્રહ્લાદ, ધ્રુવ, મીરાં, નરસિંહ જેવાં ભક્તો કોઈક કોઈક સમયે થયાં છે, પણ મહારાજના સાંનિધ્યમાં એવાં સેંકડો સ્ત્રી-પુરુષો અને ત્યાગી-ગૃહસ્થ ભક્તો થઈ ગયાં કે જેઓ જીવન્મુક્તિની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી જગતથી નિર્લેપ રહીને આત્મા-પરમાત્માનું દિવ્યસુખ ભોગવતાં હતાં. અનેક સંતો-ભક્તોની આવી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સહજમાં કરાવવી એ મહારાજની એક મહાન સિદ્ધિ હતી. મહારાજની આ અસાધારણ સિદ્ધિને કારણે તો સૌ સંતો-ભક્તોને મહારાજને વિશે સર્વોપરિતા વિશેષ દૃઢ થઈ હતી. એક વખત મહારાજે સંતો-ભક્તોની સમજણને ચકાસવા માટે સૌને કહ્યું કે પૂર્વના અવતારોએ અસુરોના સંહારાદિક જે જે કાર્યો કર્યા છે, એવું તો અમે કાંઈ જ કર્યું નથી. તેમ છતાં તમે સૌ અમને ભગવાન શા માટે કહો છો ? મહારાજની આ વાત સાંભળી સર્વ સંતો-ભક્તો તો અતિશય આનંદમાં આવી

ગયા. તેમણે પ્રીતિપૂર્વક કહ્યું, ‘મહારાજ ! આપની આ લીલામાં અમે તો ભૂલા પડીએ તેમ નથી, કારણ કે અમને તો આપના સ્વરૂપમાં દૃઢ પ્રતીતિ છે. સૂર્ય કહે કે હું સૂર્ય નથી, એમ પવન કહે કે હું પવન નથી, તો કોણ માને ? માટે ભલે આપ ગમે તે કહો. આપ તો ભગવાન છો, છો ને છો જ.’ પછી સંતોએ મહારાજને જે વાત કરી હતી તે નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ ભક્તિચિંતામણિના ૧૦૫મા પ્રકરણમાં વિગતવાર નોંધી છે. સંતો કહે છે, “મહારાજ ! પૂર્વના અવતારોએ અસુરોનો સંહાર કર્યો છે અને આપે નથી કર્યો એ વાત તો સાચી. પણ એ અસુરો પોતાના જ કામાદિક સ્વભાવો-દોષોથી હણાયા હતા, તે સ્વભાવ-દોષોનો નાશ આપે કર્યો છે. તેથી આપે અસુરો નહિ, પણ આસુરીભાવનો નાશ કર્યો છે. માટે આપ અવતારના પણ અવતારી છો.”

એવા કામ લોભ ને જે ક્રોધ, મહાજબર છે જગજોષ;
તેને જીતી કર્યો જેજેકાર, એથી કોણ મોટો અવતાર.
એવા સુર અસુર બળિયા, તેને પણ કામ ક્રોધે ગળિયા;
એવા કામ ક્રોધ લોભ ભારી, સુરાસુર મૂક્યા જેણે મારી.
તેનો નાશ કર્યો નિરધાર, તેથી કોણ મોટો અવતાર.
એવા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મન ઈન્દ્રિય આદિ જે સમોહ;
તેને વશ કર્યા છે આ વાર, એથી કોણ મોટો અવતાર.

આમ, જે જે અસુરો જે જે સ્વભાવથી હણાયા, તેનો ઉલ્લેખ કરીને જુદા જુદા શબ્દોમાં પરમહંસો કહે છે કે કામાદિકનો જે નાશ કરે તે જ સર્વોપરી અવતાર છે. આપે અમારા આ દોષોને હણ્યા તેથી આપ અવતારના અવતારી છો. આ બધા દોષો કલ્યાણમાં વિઘ્નકારક છે. તેમનો નાશ કરીને આપે અમને અલૌકિક સુખ આપ્યું છે, અનંતનાં આત્મંતિક કલ્યાણ કર્યા છે. માટે આપ તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છો. સર્વ સંતો-ભક્તોની આવી દૃઢ સમજણ જોઈ મહારાજ પ્રસન્ન થયા. **અથવા**

૪. **ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મ : પુરુષોત્તમચરિત્ર, શ્રીકીર્તન કૌસ્તુભમાળા અને કીર્તનાવલી (૧૧૫-૧૧૬)**
ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પોતે સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ છે એવા ઘણા ઉલ્લેખો સંપ્રદાયના ગદ્ય-પદ્ય ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે. જેમ કે,

પુરુષોત્તમ ચરિત્ર : લોધિકા દરબાર અભેસિંહજીએ કવીશ્વર દલપતરામ પાસે ‘પુરુષોત્તમ ચરિત્ર’ ગ્રંથ વ્રજ ભાષામાં કરાવ્યો છે. તેમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની સ્તુતિ કરતાં તેઓ કહે છે :

વંદું ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, જેહી પર રીઝે અંતર્યામી;
ભગવદ્વાર્તા સતત કરહી, ધ્યાન ધર્મનંદન કો ધરહી.
ઉત્તમકુળમાં ધરી અવતાર, શ્રીહરિ કાજ તજ્યો સંસાર;
રખે ધર્મ પુનિ ધર્મ રખાવે, આદિ હી અક્ષર આપ કહાવે. (૨/૧૮-૨૦)

શ્રીકીર્તન-કૌસ્તુભમાળા : આચાર્ય શ્રીવિહારીલાલજી મહારાજે પોતે લખેલા આ ગ્રંથમાં તેઓ કહે છે :

‘અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, તેણે આપ્યાં વર્તમાન;
પોતે પાળીને પછી પળાવ્યાં, જનને દઈ ઘણું જ્ઞાન.
આવોજી અવતારી, આનંદકારી પ્રીતમ જીવનપ્રાણ...’ (પૃષ્ઠ ૧૩)

કીર્તનાવલી : જૂનાગઢના મેઘાવી કવિ અને સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્વાન જગદીશાનંદ બ્રહ્મચારીએ રચેલાં અનેક કીર્તનોમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના મૂળ અક્ષરબ્રહ્મ તરીકે ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.

અક્ષર મૂળ હંમેશા હરિ જેમાં રહે રે,
તે તો પોતે ધરી મનુષ્ય અવતાર રે;
જૂનાગઢમાં જોગી થઈ પોતે રહ્યા રે,
સ્વામી ગુણાતીતાનંદ ઉદાર રે..... (પદ -૧)

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર વિસ્તૃત નોંધ લખો. (પચ્ચીસ થી ત્રીસ લીટીમાં)
(કુલ ગુણ : ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. મુક્તિ મીમાંસા : જીવન્મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ (૧૫૩-૧૫૫) (૧) જીવન્મુક્તિ : જીવન્મુક્તિ એટલે દેહ છતાં જ મુક્તિનો અર્થાત્ દુઃખના આત્મિક અભાવનો અને બ્રહ્મરૂપે પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર તથા દિવ્યાનંદનો અનુભવ. ભગવાન સ્વામિનારાયણે દેહ છતાં જ બ્રાહ્મીસ્થિતિ, મોક્ષ કે પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવું ઘણાં વચનામૃતો (વચ.સા.૮, અં.૭)માં કહ્યું છે. જીવન્મુક્તને કારણ દેહનો નાશ થયેલો હોવાથી અહંમત્વરૂપ માયા રહેતી નથી. પરિણામે રાગદ્વેષનો તથા વાસના, સ્વભાવ અને દેહભાવનો પણ નાશ થાય છે. સાથે સાથે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણની ભક્તિ, સેવા અને ઉપાસનાથી તેમ જ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રગટ સત્પુરુષની સેવા કરીને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રસન્નતાથી સંચિત કર્મોનો નાશ થઈ જાય છે. અહંમત્વ અને રાગદ્વેષથી રહિત હોવાને લીધે તે ભગવાનની મરજી વિરુદ્ધ ભૂંડું કર્મ તો કરતો જ નથી. (વચ.સા.૧૪, મ.૧૩) ભગવાનની આજ્ઞાથી તેમની પ્રસન્નતાને અર્થ નિષ્કામ ભાવે જે જે કર્મ કરે છે તે ક્રિયાણ કર્મ ભક્તિરૂપ થવાથી બંધનરૂપ થતાં નથી. (વચ.મ.૧૧) જીવન્મુક્તને પોતાનાં પ્રારબ્ધ કર્મ તો પ્રાયઃ ભોગવવાં પડે છે. જો કે ભગવાન કે ગુણાતી સંત ધારે તો શૂળીનું દુઃખ કાંટે મટાડી શકે છે. (વચ.પ્ર. ૭૦), ગમે તેવું ભૂંડું પ્રારબ્ધ ટાળીને રૂંડું કરી શકે છે. (વચ.પ્ર.૫૮), નરક જેવાં દુઃખોના પ્રારબ્ધનો નાશ કરીને પરમપદ પામ્યાનો અનુભવ કરાવી શકે છે. (વચ.મ.૪૫) જીવન્મુક્ત પોતાને ભોગવવા પડતાં પ્રારબ્ધ કર્મનાં દુઃખ પોતાને વિશે માનતો જ નથી. તેનાથી વ્યથિત અને દુઃખી થતો નથી. તે તો જે કાંઈ પ્રારબ્ધ છે તેને પણ પોતાના ઈષ્ટદેવ ભગવાનની ઈચ્છા માને છે. (વચ.અં.૧૩) પોતે તો એમ જ સમજે છે કે ભગવાનની ઈચ્છા વગર કાળ, કર્મ અને માયા પોતાને કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. (વચ.પ્ર.૬૩, કા.૮) પોતાનાં પ્રારબ્ધ કર્મો પૂરાં થાય ત્યાં સુધી એ જીવન્મુક્તિની સ્થિતિનો અનુભવ કરે છે. જીવન્મુક્ત ત્રણ દેહ, ત્રણ ગુણ અને ત્રણ અવસ્થાથી પર પોતાના સ્વરૂપને બ્રહ્મરૂપે અતિશય ઉજ્જવળ, પ્રકાશમાન જુએ છે અને તે પ્રકાશ મધ્યે પ્રત્યક્ષ એવા પુરુષોત્તમ ભગવાનની મૂર્તિને જુએ છે. (વચ.પ્ર.૨૩, મ.૬૨) આ રીતે બ્રાહ્મીસ્થિતિને પામેલા જીવન્મુક્તને પોતાના બ્રહ્મરૂપ એવા આત્મામાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણનો અખંડ સાક્ષાત્કાર રહે છે. તેને જ્ઞાનમય દિવ્યદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં સર્વત્ર પુરુષોત્તમ નારાયણનાં જ દર્શન થાય છે. (વચ.કા. ૭) આ રીતે જીવન્મુક્તને આત્મા-પરમાત્માનો અખંડ સાક્ષાત્કાર વર્તે છે, પરમાનંદનો નિત્ય અનુભવ કરે છે, તેને હવે જગતના કોઈ પદાર્થનો મોહ રહ્યો નથી, વાસના નિર્મૂળ થઈ ગઈ છે તેથી નિર્વાસનિકપણાનો અનુભવ રહ્યા કરે છે. સર્વત્ર, સદૈવ અને સર્વ પરિસ્થિતિમાં સમતા રહે છે. (વચ. લો.૧૦, મ.૧) આવો ભક્ત ભગવાનની જેમ સ્વતંત્ર થાય છે, અર્થાત્ તેને કોઈ માયિક પદાર્થ બંધન કરવા સમર્થ થતા નથી. (વચ.પ્ર.૬૨, સા.૧૧)

(૨) વિદેહમુક્તિ : વિદેહમુક્તિ એ દેહ મૂક્યા કેડે થતી પરમપદની પ્રાપ્તિ છે. જીવન્મુક્તનાં પ્રારબ્ધ કર્મો જ્યારે ભોગવાઈ જાય છે ત્યારે તેનો સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ દેહ સાથેનો સંબંધ છૂટી જાય છે. ત્યારબાદ તે ભગવાનના અક્ષરધામમાં જાય છે. (વચ.પ્ર. ૧, ૨૧) અહીં એક સ્પષ્ટતા કરવી ઘટે કે કોઈક ભક્તને કદાચ જીવન દરમ્યાન કોઈક કચાશને કારણે જીવન્મુક્તિનો અનુભવ ન થયો હોય, તેમ છતાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ અને ગુણાતીત સત્પુરુષની કૃપાથી અંત વખતે પણ કસરમાત્ર ટળી શકે છે અને તે ભક્ત વિદેહમુક્તિને પામી શકે છે અર્થાત્ અક્ષરધામમાં જઈ શકે છે. અક્ષરધામમાં ગયેલા આ મુક્ત બ્રહ્મમય દેહને પામે છે. (વચ.પ્ર. ૧), તેનો એ દિવ્યવિગ્રહ હોય છે. (વચ.પ્ર. ૧૨), તે ચૈતન્યની મૂર્તિ બનીને રહે છે. (વચ.પ્ર. ૩૭, ૭૧), ભગવાનની ઈચ્છાથી જ તેનો ચૈતન્ય પ્રકૃતિનો દેહ બંધાય છે, ભગવાન જ તેને ભાગવતી તનુ (વચ.સા. ૧૪) આપી પોતા જેવો કરે છે. (વચ.મ. ૬૬), અર્થાત્ તેનો આકાર પણ ભગવાન જેવો જ હોય છે. (અં. ૩૭), ભગવાનની જેમ જ મુક્તનો આકાર પણ પુરુષના જેવો દ્વિભુજ છે, સચ્ચિદાનંદરૂપ છે, સત્ય છે, દિવ્ય છે ને અતિશય પ્રકાશે યુક્ત છે. (વચ.અં. ૩૮) અક્ષરધામમાં અક્ષરના સાધર્મ્યને પામેલા આ અક્ષરમુક્તો ભગવાનની સેવામાં તત્પર રહે છે. (વચ.પ્ર. ૨૧) જોકે અક્ષરધામમાં તો ભગવાનની બીજી કોઈ સેવા કરવાની રહેતી નથી, પરંતુ ભગવાનનાં દર્શન એ જ સેવા છે.

તેથી તેઓ અખંડ ભગવાનનાં દર્શનનું સુખ લીધા કરે છે. (વચ.લો. ૧૪, મ. ૧૩) સ્વામિનારાયણીય મુક્તિમીમાંસાના ઉપરોક્ત નિરૂપણમાં ધ્યાન ખેંચવા જેવી એક સ્પષ્ટ હકીકત એ છે કે અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્તનું ભિન્ન વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ રહે છે. જેમ તેજમાં તેજ ભળી જાય કે જળ જળમાં ભળી જાય, તેમ અક્ષરમુક્ત, અક્ષરબ્રહ્મ કે પરબ્રહ્મમાં ભળી જઈને પોતાનું અલગ વ્યક્તિત્વ ગુમાવતો નથી. (વચ.મ. ૩૮, અં. ૩૩) અક્ષરમુક્ત પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમની મૂર્તિને વિશે અત્યંત પ્રેમાસક્ત થઈને એમની મૂર્તિમાં નિમગ્ન રહે છે, તેનું પોતાનું અલગ અસ્તિત્વ હોવા છતાં તેને પોતાના અસ્તિત્વનું પણ ભાન નથી. કેવળ ભગવાનનાં દર્શનસુખમાં જ ગરકાવ રહે છે. સ્વામિનારાયણીય મુક્તિમીમાંસામાં બીજી એક આગવી વિશેષતા એ છે કે અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્ત અક્ષરબ્રહ્મના સાધર્મ્યને પામેલો છે, છતાં તે તત્ત્વતઃ અક્ષરબ્રહ્મ થતો નથી. એવી જ રીતે સૌ અક્ષરમુક્તના આકાર પરબ્રહ્મ જેવા જ છે, છતાં કોઈ અક્ષરમુક્ત તત્ત્વતઃ પરબ્રહ્મ થઈ શકતા નથી. (વચ.કા.૮, લો. ૪, અં. ૩૭) ભક્ત ભગવાનના સાધર્મ્યને પામે છે એવાં જે વચનો (વચ.સા. ૧૧, કા. ૧, અં. ૩૭) હોય તેનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે મુક્ત પણ ભગવાનની જેમ દિવ્ય અને સ્વતંત્ર બને છે. તેથી હવે તેને માયા પરાભવ પમાડવા સમર્થ થતી નથી. માયિક ઉપાધિ તેને વળગતી નથી. અક્ષરધામમાં ભગવાન જેવા જ દિવ્યદેહ અને દિવ્ય શણગાર યુક્ત રહે છે. તે અક્ષરમુક્ત પણ ભગવાન જેવું જ દિવ્ય સુખ ભોગવે છે, તેમ છતાં પરબ્રહ્મ અને અક્ષરમુક્ત વચ્ચે હંમેશા સ્વામી-સેવકભાવ (વચ.લો. ૧૩, મ. ૬૭) તથા ઉપાસ્ય-ઉપાસકનો સંબંધ રહે જ છે. (વચ.અં. ૩૭)

૨. ઈશ્વરનું સ્વરૂપ અને ઈશ્વરનું અન્વય-વ્યતિરેકપણું (૧૨૮) (૧) ઈશ્વરનું સ્વરૂપ : શ્રીસ્વામિનારાયણ દર્શનમાં ત્રીજું નિત્ય તત્ત્વ ઈશ્વર છે. અન્ય ચાર તત્ત્વો (પરબ્રહ્મ, અક્ષરબ્રહ્મ, જીવ અને માયા)ની જેમ આ પણ વાસ્તવિક અને સ્વાભાવિક તત્ત્વ છે, પરંતુ વ્યાવહારિક ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ કલ્પેલું કોઈક ઔપાધિક તત્ત્વ નથી. આ તત્ત્વ અનાદિ અને અનંત છે અર્થાત્ તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી કે તેનો નાશ પણ થતો નથી. (વચ.પ્ર.૭, અં. ૧૦) જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ કે પ્રલય અવસ્થામાં અથવા તો ઈશ્વરની પોતાની બદ્ધ કે મુક્ત સ્થિતિમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ હંમેશાં જળવાઈ જ રહે છે. પ્રલયકાળે પોતપોતાના અવ્યાકૃત(અનાદિ માયારૂપ) દેહથી યુક્ત થકા માયામાં લીન હોય છે. ભગવાનની ઈચ્છાથી સૃષ્ટિકાળે જગતના સર્જનાદિક કાર્યમાં કાર્યરત થાય છે. (વચ.અં. ૧૦) આ રીતે જ્યાં સુધી ઈશ્વરો માયાથી મુક્ત નથી થતા ત્યાં સુધી જગતના ઉત્પત્ત્યાદિક કાર્યમાં ભગવાનના સંકલ્પથી જોડાય છે, માયામાં લીન થાય છે અને પુનઃકાર્યમાં જોડાય છે. (વચ.મ. ૩૧) જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મના સાક્ષાત્ સંબંધથી ઈશ્વરો માયાના ભાવથી મુક્ત થાય છે ત્યારે અક્ષરધામમાં અક્ષરમુક્તની પંક્તિમાં ભળીને પુરુષોત્તમ નારાયણના સાંનિધ્યમાં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણના દર્શનસુખમાં જ નિમગ્ન રહે છે. આમ, ઈશ્વરનું વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ તો કોઈ પણ અવસ્થામાં અનાદિ, અનંત અર્થાત્ નિત્ય(શાશ્વત) રહે છે. ઈશ્વરો સ્વરૂપ સ્વભાવે કરીને તો શુદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, સત્તારૂપ, જ્ઞાનરૂપ, સુખરૂપ, અમાયિક, ત્રિવિધ ગુણોથી પર તથા સચ્ચિદાનંદરૂપ છે; પરંતુ તેઓ અનાદિ મહામાયાથી વેષિત હોવાને લીધે તેમને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ થતો નથી. જ્યારે તેઓ માયાના ભાવથી મુકાય છે ત્યારે જ તેમને પોતાના સ્વરૂપનો યથાર્થ અનુભવ થાય છે. (૨) ઈશ્વરનું અન્વય-વ્યતિરેકપણું : ભગવાન સ્વામિનારાયણ ઈશ્વરના અન્વય અને વ્યતિરેક સ્વરૂપની સ્પષ્ટતા કરતાં કહે છે કે ઈશ્વરને પોતાના વિરાટ, સૂત્રાત્મા અને અવ્યાકૃત આ ત્રણ દેહમાં વ્યાપકપણે કહેવા તે તેમનું અન્વય સ્વરૂપ છે, જ્યારે ત્રણ દેહથી પૃથક્ સત્તામાત્ર સચ્ચિદાનંદપણે કહેવા તે તેમનું વ્યતિરેક સ્વરૂપ છે. (વચ. પ્ર.૭, સા.૫)

વિભાગ : ૨ ‘બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રાગજી ભક્ત’ વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર ભાગ ૧ નવી આવૃત્તિના આધારે

નોંધ :- નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન: ૭ થી ૧૦ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ અને પાના નંબર દર્શાવે છે. (૨) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉદ્દેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. વાંસદાના દીવાનને ભગતજીનો ઉપદેશ

૧. શુષ્ક જ્ઞાની દીવાનજીનો પ્રશ્ન ‘જીવને બ્રહ્મને વિષે સ્વામી-સેવકપણું શી રીતે રહે છે ? - જીવ અને બ્રહ્મના ભેદનું વિસ્તારથી નિરૂપણ - એક જીવના મોક્ષે કરી બધા જીવનો મોક્ષ થવો જોઈએ. તે થતો નથી. માયા પર જે નિર્ગુણ બ્રહ્મ તેને પણ જન્મ-મરણ ઠરે. આવી શુષ્ક વેદાંતની સમજણ ખોટી છે. ૩૩૩
૨. અનાદિ અજ્ઞાન તે કેમ છૂટે અને છૂટે તો અનાદિ કેમ કહેવાય ? - કારિયાણી-૧૨, આમલીના કચ્છાના છોતરાના દૃષ્ટાંતે જીવ અનાદિબદ્ધ છે, અજ્ઞાનવેષ્ટિત છે. ભગવાન કે સંતના સંબંધે કરીને અજ્ઞાન ટળે છે. એટલે સ્વામી-સેવકભાવ બ્રહ્મ સાથે રહે છે. ૩૩૪
૩. ગઢડા પ્ર. ૩૮ પ્રમાણે ‘જીવને થયેલો અતિશય દેહાધ્યાસ તે સત્પુરુષના સંબંધે કરીને ટળે છે. - ગઢડા પ્ર. ૩૯ પ્રમાણે દેહાદિકના ભાવ હોય ત્યાં સુધી મમત્વરૂપી અજ્ઞાન પણ સાચું હોય. ‘મેરુ પર્વતથી લોકલોક પર્વતના દૃષ્ટાંતે નિર્વિકલ્પ સમાધિવાળા જે મુક્ત તે જે તે જીવ, ઈશ્વર અને માયા તેને એકરૂપે કરીને જ દેખે છે. પણ પૃથક પૃથક નથી દેખતા. - જીવ, ઈશ્વર અને માયા તે સ્થિતિના ભેદ છે. નિર્વિકલ્પ સ્થિતિવાળાને મતે તે ભેદ ખોટા છે. સવિકલ્પ સ્થિતિવાળાને મતે સાચા છે. - સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પવાળાની વ્યાખ્યા. ૩૩૪-૩૩૫
૪. ઈયળ-ભમરીના દૃષ્ટાંતે મુક્ત પણ સત્પુરુષના સંબંધે કરીને બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે. - નિર્વિકલ્પ સ્થિતિએ કરીને અખંડ મૂર્તિના સુખે સુખિયા થવું. ગ. પ્ર. ૪૦ ૩૩૫-૩૩૬
૫. ગ. પ્ર. ૪૧માં આવતી શ્રુતિ એકોડહં બહુસ્યાં પ્રજાયેય ના અર્થની સમજૂતી. ૩૩૬-૩૩૭
૬. જીવ, ઈશ્વર, માયા આદિક સર્વે મિથ્યા છે અને વિધિ-નિષેધને ખોટા કહે છે. એ સર્વે મિથ્યાજ્ઞાની છે. પ્ર. ૪૨ ખરા જ્ઞાની જે હોય તેને મતે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ બે ભેદ રહે છે. બીજા ભેદ ટળી જાય છે. જ્યારે સવિકલ્પ સ્થિતિવાળાને ભેદ રહે છે. એટલે જીવ, ઈશ્વર, માયા એ ભેદ અનાદિના છે. ‘ખરેખરો જે ભગવાનનો નિષ્કામ ભક્ત છે, એ ચતુર્ધા મુક્તિને ન ઈચ્છે ને કેવળ ભગવાનની સેવાને જ ઈચ્છે છે.’ ગ. પ્ર. ૪૩. એવા ભક્તને ભગવાન પોતાની સેવામાં રાખે છે. ૩૩૬
૭. ગ.પ્ર.૪૪ થી ગ.પ્ર. ૫૦ સુધીના વચનામૃત વંચાવીને બ્રહ્મનિરૂપણ કર્યું. ૩૩૭
૮. ઉપાસના વિના કોઈ વાત સિદ્ધ થતી નથી. ગઢડા પ્ર.૫૬ વંચાવીને વાત કરી “ભાગવત જેવા સત્શાસ્ત્રોમાં પણ જ્ઞાન કરતાં ભક્તિનું બળ વિશેષ છે. ૩૩૭-૩૩૮
૯. જેને માથે શત્રુ હોય, તેને ઊંઘ આવે નહીં. ૩૪૦
૧૦. મનુષ્યરૂપ ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્ગુણ શી રીતે ? ૩૪૧-૩૪૩
૧૧. બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મમાં શો ભેદ ? - ધર્મ દેહ થાય ત્યારે જ્ઞાન ટકે. ૩૪૩-૩૪૮
૧૨. પોતાના સ્વરૂપનો અને પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કેમ કરવો ? ૩૫૦-૩૫૧
૧૩. આ ડોસો પણ મહારાજ સાથે તમને દેખાશે. ધામમાં લઈ જવા માટેનો કોલ આપી દીધો. ૩૫૧
૨. ભગતજી મહારાજનો અન્ય સંપ્રદાયની વ્યક્તિ પર પ્રભાવ (‘આચાર્ય મહારાજની મહુવામાં પધરામણી’ થી ‘વાંસદાને રસ્તે’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. મહુવાના અમલદારોમાં ત્યાંના વહીવટદારનો આચાર્ય મહારાજ તથા સદ્ગુરુઓને પ્રશ્ન : તમારા ધર્મમાં વિપરીત રીત કેમ ? ૧૩૯
૨. વડોદરાના શાસ્ત્રી ડાહ્યાભાઈને ભગતજીની બ્રહ્મસ્થિતિ જોઈને ભાવ થયો. ૧૯૧,૧૯૨
૩. પેટલાદમાં રાવસાહેબના જમાદારને ભગતજીના દર્શન થતાં જ અંતરમાં શાંતિ - છતી દેહે મારફતી પુરુષ મળ્યાનો આનંદ. ૨૨૭,૨૨૮
૪. ભાદરોડમાં મહાદેવના મંદિરમાં દર્શને આવતા ભાવિક બ્રાહ્મણો અને ગામના માણસો ભગતજીની સ્થિતિ જોઈને ખેંચાવા લાગ્યા. ૨૭૩

૫. યજ્ઞપુરુષદાસજીની ભગતજી વિષેની વાતો સાંભળીને તલગાજરડા ગામના પટેલને આવેલો ગુણ. ૨૭૪-૨૭૫
૬. વસોના નારણભાઈ ભાઈસાહેબના કારભારી ભગતજીનાં દર્શન માત્રથી દ્વારકાની યાત્રાનો સંકલ્પ પડતો મૂકી સાક્ષાત્ તીર્થ પ્રગટ સત્પુરુષ મનાઈ ગયું. ૩૦૫-૩૦૬
૭. શાસ્ત્રી રંગાચાર્ય ભેખ (સાધુઓને) ને કહ્યું તમે શું સમજો ? આ તો પરમ એકાંતિક મહાત્મા છે. સામાન્ય ફકીર નથી. ૩૦૭
૮. વાંસદાના દીવાન ઝવેરભાઈનો કોઠારી ઉપર પત્ર : અમારે ભગતજીનો સમાગમ કરવાની ઈચ્છા છે તો મોકલશો. ૩૨૮
- ૩. ભગતજીની કઠિન સાધના : અનુવૃત્તિના પાલક**
૧. સ્વામીશ્રીની અનુવૃત્તિ જાણી લોકલાજ, દેહસુખ, ઘર, સ્ત્રી આદિનો ત્યાગ કરી સ્વામીશ્રીની પાસે જ રહેવાનો ઠરાવ. ૩૧-૩૨
૨. શ્રી હરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા સમયે સ્વામીશ્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે વાઘા તૈયાર કરી હરિભક્તોને બતાવી રૂા. ૧૦૦૦ની સેવા સ્વામીશ્રીને ચરણે ધરી. ૪૧
૩. જૂનાગઢમાં ફૂલદોલના સમૈયા પર ચંદની ખૂબ મહેનત કરીને એકલાએ જ સીવી. ૪૪-૪૫
૪. ભગતજીએ રૂા. ૬૦,૦૦૦ નો ત્યાગ કરી માગેલા ત્રણ વરદાન. ૪૫-૪૬
૫. હવેલીના કામમાં જોડાઈ ગયા. ૪૭
૬. અનુવૃત્તિ એ જ ભક્તિ. બસો પાવડા, પાંચસો ટોપલા ભેગા કરવાની આજ્ઞા અદ્ધર ઝીલી. ૫૦-૫૧
૭. ગિરનારને બોલાવવા ગયા. ૫૧
૮. ભેખનું તો ભાંગી પડ્યું અને પ્રાગજીનું તો ચાલતું રહ્યું - ચુનાની ભઠ્ઠી કાઢતાં સાધુઓ જતાં રહ્યા ત્યારે. ૫૨-૫૩
૯. સાંખડાવદરના બીડમાં તૃણોત્સવ વરસાદ થતાં બે ચાદર સાંધી ચોફાળ બનાવી સ્વામીને અંદર બેસાડ્યા. ૫૫
૧૦. છ માસ સુધી સર્વના વતાં કર્યા, મશાલ ઝાલી અને વાળંદની સર્વે ક્રિયા કરી. ૫૬
૧૧. ફાળિયું ફાડી મશાલે વીંટીને દીવો કરી અજવાળું કર્યું. ૫૭
૧૨. સ્વામીની ક્રિયા પોતે સંભાળી લીધી, સ્વામીને નિરાંતે કથાવાર્તા કરવાની અનુકૂળતા કરી આપી. ૫૭-૫૮
૧૩. મરેલું કૂતરું ખસેડ્યું. ૫૮-૫૯
૧૪. એંઠવાડની કૂંડીમાં સ્નાન - અડસઠ તીર્થ ૬૦
૧૫. ૩૦૦ આંબાને પાણી પાયું. ૬૬
૧૬. ફગવાની પ્રસાદીના ગોંગડા - મહિમા જાણીને જમ્યા. ૭૬-૭૭
- પ્ર.૮ નીચે આપેલાં વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.**
૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના સમાગમ માટે ભગતજી મહારાજની મુમુક્ષુતા ('ગોપાળાનંદ સ્વામીનો વિયોગ' થી 'શ્રી હરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. 'આ સાધુ પણ શાંતિ કરે એવા છે. તારે શાંતિ જોઈતી હોય તો જૂનાગઢ આવ.' સિદ્ધાનંદ સ્વામી - 'તું જૂનાગઢ જજે અને મેં તને જે જે કોલ આપ્યા છે તે સર્વ ત્યાં પૂરા થશે.' ગોપાળાનંદ સ્વામી - વિરહનું દુઃખ ઓછું થયું. ૨૧
૨. 'આ વનનું મૃગલું ક્યાંથી આવ્યું.' 'તું મૂંઝાઈશ નહિ.' 'આ સાધુ તારા મનોરથ પૂરા કરે તેવા છે.' ગુ.સ્વા.- 'આ સાધુ મહાપ્રતાપી અને લૂંટવા જેવા છે.' - સ્નેહીજનોને પત્ર લખી જૂનાગઢ બોલાવ્યા. ૨૧-૨૨
૩. એક વર્ષમાં આઠ માસ સ્વામીના સમાગમમાં કાઢતા. ૨૮
૪. ગઢડાથી સારંગપુર અને ત્યાંથી ખાંભડા જવા પુષ્કળ વંટોળિયા અને વરસાદ વચ્ચે નીકળ્યા. સ્વામીએ માર્ગ બતાવ્યો. ૨૯-૩૦
૫. 'કોઈ ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધાવાન પાત્ર મળે તો તેને જ્ઞાન આપવું છે. ગુ.સ્વા.-'મને આપો. હું એ લઈને પ્રવર્તાવીશ' ભગતજી ૩૧
૬. કોઈ પણ ક્રિયા જેમાં સ્વામીનો સંબંધ ન હોય તે તેઓ કરી શકતા જ નહિ. ૪૦

૨. ભગતજી મહારાજ અને શાસ્ત્રીજી મહારાજ વચ્ચેનો સંબંધ (‘ભગવાનના ભક્તને શૂરવીર થાવું’ થી ‘સર્પ તથા હડકાયું કૂતરું કરડ્યું’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. ‘યજ્ઞપુરુષદાસ તો હરિભક્તોનાં અંતર યોખ્ખા કરવાની સાવરણી છે.’ - ભગતજી ૪૪૫
૨. ‘જ્યાં અપમાન ત્યાં સન્માન’ - ભગતજીને જૂનાગઢ આવવાનો આચાર્ય મહારાજનો આજ્ઞાપત્ર ૪૫૭-૪૬૧
૩. મોટાને ચક્ર્યૂર રાજી કરી દીધા હોય તો જીવમાં આઠે પહોર આનંદ વર્તે. ૪૮૨
૪. મૂર્તિ સામે અખંડ દૃષ્ટિ રહે એ સિદ્ધદશા - શાસ્ત્રીજી મહારાજના પ્રશ્નનો આપેલો ઉત્તર. ૫૦૩
૫. ‘તમોને જેમ સુખિયા રહેતાં આવડે છે, તેમ બીજા સર્વેને સુખિયા કરશો એટલે સર્વે થઈ રહ્યું.’- ભગતજીએ કરેલી આજ્ઞા. ૫૨૮

૬. ધામમાં ગયા પછી ભગતજીના રાજકોટમાં દર્શન અને યજ્ઞપુરુષદાસમાં અખંડ પ્રાગટ્યનો સંકેત આપ્યો. સત્પુરુષ પૃથ્વી ઉપરથી કદી જતા જ નથી. ૫૪૧

૩. ભગતજીએ કરાવેલો ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો નિશ્ચય (‘ભગતજી થકી મૂળ અક્ષરબ્રહ્મનો નિશ્ચય’ થી ‘સ્વામીને ઉપાધિની શરૂઆત’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. મહુવાના હરિભક્તોને નિશ્ચય કરાવ્યો અને સ્વામીએ મનોરથો પૂર્ણ કર્યા, પ્રતીતિ કરાવી. ૮૪
૨. સારંગપુરના વાઘાખાચરને નિશ્ચય કરાવ્યો. ૮૫
૩. ‘મોટા સાધુના પગ ઝાલ્યા છે તે તો ચરણસ્પર્શ કર્યો કહેવાય. માટે જેમ મંડ્યો હતો તે પ્રમાણે મંડી રહે.’ સ્વામીશ્રીએ ફરીથી કરેલ આજ્ઞા. ૮૬
૪. મેવાસાના કરસનજીભાઈને કરાવેલો સ્વામીશ્રીનો નિશ્ચય. ૮૬
૫. કોઠારી ત્રિકમદાસને સ્વામી મૂળ અક્ષર છે તેમ સમજાવ્યું. ૮૭
૬. વંથળીના દેવજીભાઈને ‘સ્વામી અક્ષરમૂર્તિ છે.’ તેવી કરેલી વાત. ૮૮-૮૯
૭. રાજકોટના મંગળજી ઠક્કરને આ સૂતું છે એ જ અક્ષરધામ છે. તેવી વાત કરી. ૧૦૦-૧૦૧

પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. થોરે કેળાં પાક્યાં. (૭૪) પ્રસંગ : પ્રાગજી ભક્ત મંદિરના ચોકમાં ચૂનો કાલવતા હતા. સ્વામીની મૂર્તિ ધારીને અખંડ ભજન - ગણોદના દરબાર અભેસિંહને - ‘દરબાર મને એક આશ્ચર્ય - કેળે તો કેળાં પાકે પણ આ તો થોરે કેળાં - ચોકમાં ચૂનો કાલવતો દરજીનો છોકરો - મોટા યોગીઓને દુર્લભ એવો યોગાભ્યાસ સિદ્ધ - મન ઈન્દ્રિયોને વશ - ત્રણે અવસ્થામાં અખંડ ભજન - ‘સ્વામી ! આપના પ્રતાપથી બધું શક્ય - “તેની સેવાનું ફળ આપે આપ્યું છે” - “અત્યાર સુધી પુરુષપ્રયત્ન” - અમારી સેવા અને રાજીપાનું ફળ તો હજી હવે મળશે - સાડાત્રણ વર્ષ સુધી દેહનો અનાદર દુષ્કર સાધનો કર્યા અનાદિનો ભક્ત - અનુવૃત્તિ રાખી છે - પ્રાકૃત ભક્તથી આ અશક્ય - સ્વામીનો ખૂબ રાજીપો. મનન : ભગવાન અને ગુણાતીત સંતની કૃપાથી જ મન ઈન્દ્રિયો વશ - અખંડ ભગવાનનું ભજન - મન ઈન્દ્રિયો જીતવા અશક્ય - ત્રણે અવસ્થામાં ભજન એ ઉચ્ચ જ્ઞાતિનો હોય તે જ કરી શકે તેવું નથી. દરજી જેવી સામાન્ય જ્ઞાતિનાં ભક્ત દ્વારા આવું અશક્ય કાર્ય શક્ય.

૨. હું તો પથરા ઊંચકાવીશ અને ભગવાન આપીશ (૬૫) પ્રસંગ : ‘આ પ્રાગજી બિચારો ઘરબાર છોડીને તમારી પાસે ધ્યાન શીખવા રહ્યો છે. એને ધ્યાનમાં બેસારતા નથી. સેવા અને ઉપવાસ કરાવીને ઠૂસ કાઢી નાખો છો.’ માના ભગત - બાહ્ય દૃષ્ટિવાળા માટે ગરીબ દરજીનો છોકરો પણ અંદર મહાતેજ સ્વરૂપે પ્રકાશતા તેમના જીવાત્માને તો જેની એવી દૃષ્ટિ હોય તે જ જોઈ શકે. - ‘હું તો પથરા ઊંચકાવીશ ને ભગવાન આપીશ. સાઠ હજાર વર્ષના તપે જે નથી થતું તે અહીં એક પળમાં થાય છે. આ સાધુના વચન પ્રમાણેની સેવામાં ધ્યાન તો શું પણ બ્રહ્માકારે સ્થિતિ જ થવા માંડે છે. આ તો મંદિર કહેવાય, તે બેસી ન રહેવાય અને અહીંની સેવા એ ભગવાનની સેવા-નિવૃત્તિ ધર્મ ગણાય. જેને ગરજ હોય તે રહે. પ્રાગજીને ગરજ હોય તો રહે અને નહિ તો રસ્તો મોકળો પડ્યો

છે.’ ગુ.સ્વા. - માના ભગતને સ્વામીના અદ્ભુત પ્રતાપની ઝાંખી થઈ. **મનન** : જે સામર્થ્યવાન હોય તે જ બ્રાહ્મીસ્થિતિ કરાવી શકે. કયા માધ્યમથી સ્થિતિ કરાવવી છે, તે પણ તેઓ જ નક્કી કરે છે.

૩. **આ તો સાક્ષાત્ કેવળી છે. (૩૮૪) પ્રસંગ** : ‘તમારા માગધી ક્ષેત્રમાં કલ્યાણ છે અને બીજે તો કલ્યાણનો આરો બંધ છે. એમ છે.’ ભગતજી એક શ્રાવકને - ‘હું પણ પહેલાં શ્રાવક હતો, પણ આ સ્વામિનારાયણના સાધુનો સંગ થયો. અને તેમણે કલ્યાણનો દરવાજો ઉઘાડ્યો એટલે સત્સંગી થયો. તમારામાં જેને કેવળી કહો છો તેનાં તો એ લક્ષણ છે કે તે તો ગુણાતીત હોય અને ભગવાનનાં ભજનમાં અખંડ આસક્ત હોય.’ એમ કહી દસ માળા નાડી-પ્રાણ ખેંચીને ફેરવી. ત્યારે શ્રાવક કહે : “આ તો સાક્ષાત્ કેવળી છે. આવા તો હજુ સુધી કોઈ દીઠા નથી.” એમ ભગતજીનો બહુ જ ગુણ આવ્યો. **મનન** : જે ધર્મની વ્યક્તિ હોય તેને વાત કરવી હોય તો પહેલાં તેના ધર્મની વાત કરો. તેના ધર્મની વાતનો આધાર લઈને આપણી વાત કરીએ અને તે પ્રમાણેનું વર્તન હોય તો તેને ખૂબ ગુણ આવે છે.

૪. **પ્રગટ જેવી કોઈ વાત નથી. (૩૨૫-૩૨૬) પ્રસંગ** : મંદિરમાં ધ્યાન - પાછળ ઠાસરાના હરિભક્ત ઊંઘતા હતા. તેમને જાગ્રત કર્યા. - ‘તમને એમ હશે કે પછવાડે નહિ દેખતા હોય ! પણ હું તો રૂંવાડે રૂંવાડે દેખું છું. માટે આવું મંદિર જેવું સ્થાન, જ્યાં ભગવાન અને ભગવાનના સંત સાક્ષાત્ બિરાજતા હોય, ત્યાં આવીને આપણે ઊંઘીએ તો આપણે ભગવાનની ઉપેક્ષા કરી કહેવાય.’ - ગ.અં. ૨ વંચાવી વાત કરી : ‘જેવી પરોક્ષ દેવને વિષે પ્રતીતિ છે, તેવી જ પ્રત્યક્ષને વિષે પ્રતીતિ આવ્યા વિના કોઈ કામ સિદ્ધ થવાનું નથી. અને પૂર્વે જે જે મોક્ષને પામ્યા છે તે પણ પ્રત્યક્ષના આશરા થકી જ પામ્યા છે. જેને પ્રત્યક્ષ ભગવાન અને સંત મળે તેનાં તો ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણ દિવ્ય થાય અને ભગવાનમાં જોડી દે. અંતરમાંથી અજ્ઞાન ટાળી નાખે અને બ્રહ્મરૂપ કરી મૂકે.’ એમ ઘણી વાતો કરી બોલ્યા : ‘યસ્ય દેવે પરાભક્તિ ર્યથા દેવે તથા ગુરૌ । તસ્યૈતે કથિતા હ્યર્થાઃ પ્રકાશન્તે મહાત્મનઃ ॥’ અને પછી કહ્યું : “પ્રગટ જેવી તો કોઈ વાત નથી. પ્રગટ સૂર્ય થકી જ અજવાળું થાય છે.” - રણછોડભાઈ : ‘આજના જે છે તે એમ કહે છે કે ‘ગુરુ કરી આપશે, આપણે કંઈ કરવાનું નથી’ અને તેમનું જ્ઞાન સારું પડે છે તે કેમ સમજવું ?’ એમ કટાક્ષમાં પૂછ્યું - ભગતજી : ‘કરવું તો પોતાને પડે છે, પણ આશરાની વાત નોખી છે. ગુરુ મળે ત્યારે પૃથ્વીને બદલે ગાયની પ્રદક્ષિણા કરાવે અને પોતાની મેળે તો વાર લાગે. એમ ગણપતિનું દૃષ્ટાંત આપી સમજાવ્યું. **મનન** : પ્રગટ ભોજન વગર જીવને ભોજનનું સુખ આવે નહિ. તેમ પ્રગટ સ્વરૂપ વગર ભજનનું પણ સુખ આવે નહિ માટે જીવ પોતાને મળેલા પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં શ્રીહરિની પ્રતીતિ લાવી ભજન કરે તો સર્વ અર્થ સિદ્ધ થાય છે.

૫. **સત્પુરુષ માટે ગિરધરભાઈની શોધ (૧૬૩-૧૬૪) પ્રસંગ** : સંવત ૧૮૨૮માં ભગતજીનો ગિરધરભાઈને યોગ - મુમુક્ષુ અને સાધુતાના ગુણે યુક્ત - સ્થિતિવાળા મોટા સદ્ગુરુ મળે તો તેમની પાસે સાધુ થઈને રહી આ જ જન્મે બ્રહ્મસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો અખંડ વિચાર - ધર્મપ્રસાદદાસજી પાસે વર.૧૮ પ્રમાણે ‘ભગવાન કે ભગવાનના મળેલા સંત મળે ત્યારે જ મોક્ષ થાય’ એમ વાત થતી. - એવા સત્પુરુષ શોધવા સત્સંગમાં ફરવા નીકળ્યા. - ગઢડામાં માના ભગત પાસે ત્રણ માસ રહ્યા. જૂનાગઢમાં મહાપુરુષદાસ અને રઘુવીરચરણદાસનો સમાગમ કર્યો પણ શાંતિ ન થઈ. - અમદાવાદમાં નિગુણદાસજી, ભુજમાં અચ્યુતદાસજી પાસે ગયા. પાછા વરતાલ આવ્યા - વચનામૃતમાં લખ્યા પ્રમાણે અને ધર્મપ્રસાદદાસજીએ કહ્યા એવા સત્પુરુષ તો હજી મળ્યા નથી. કોઠારી ગોર્વધનભાઈના પ્રશ્નનો જવાબ - કોઠારીએ કોઠારમાં રાખી કોઠારનું કામ સોંપ્યું. **મનન** : બળીયો જીવ ઉત્કૃષ્ટ વચનોને પકડી તે પ્રમાણે ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જ્યાં સુધી તે કાર્ય પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી પગ વાળીને બેસતા નથી.

પ્ર.૧૦નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ : ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. પ્રસંગોના ૬ ગુણ, વ્યક્તિત્વના આલેખનના ૨ ગુણ.

૧. ગોપાળાનંદ સ્વામી

૧. વડોદરા વિષ્ણુયાગમાં આહુતિ આપતાં યજ્ઞનારાયણે પ્રત્યક્ષ દર્શન દીધાં ૨. ગ્રહણ અટકાવ્યું ૩. સારંગપુરમાં હનુમાનજીની મૂર્તિમાં મૂકેલું ઐશ્વર્ય

૧૧-૧૨

૨. પીઠવડી ગામમાં આચાર્યશ્રી રઘુવીરજી મહારાજ તથા ગોપાળાનંદ સ્વામીની પધરામણી ૧૨-૧૩
૩. આને અને અમારે પૂર્વની ઓળખાણ છે. ૧૪
૪. દર વર્ષે બે-ત્રણ માસ વરતાલમાં ગોપાળાનંદ સ્વામીની સેવામાં ૧૫
૫. પ્રાગજી ભક્તના પ્રશ્નના જવાબમાં ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું ‘શ્રીજીમહારાજને સર્વ અવાતારના અવતારી પુરુષોત્તમનારાયણ જાણીને આ સામે પોઢેલા ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જેવા સાધુ સાથે જીવ જોડી દે.’ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની આપેલી ઓળખ. ૧૬-૧૭
૬. મહુવામાં મૂળગો સત્સંગ નથી માટે એકવાર લગ્ન કરી બીજે દિવસે મરી જાય તો ફરી સંકલ્પ ન કરવો ૧૭
૭. પ્રાગજી ! તું જૂનાગઢ જજે. - જૂનાગઢના જોગી - ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તો મહારાજને રહેવાનું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે. મહારાજ તેમનાથી અણુમાત્ર છેટા નથી. ૧૮-૨૦
- વ્યક્તિત્વ :** પોતે અતિ સમર્થ હતા છતાં પોતાના યોગમાં આવનારને પોતાનામાં ન જોડતા તેઓને સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મની ઓળખાણ કરાવી તેમાં જોડીને જીવનું આત્યંતિક કલ્યાણ કરતા.
૨. **કોઠારી બેયર ભગત**
૧. ધોલેરામાં કોઠારી પદે - સ્વામીશ્રીનાં સ્વપ્નમાં દર્શન - ઓળખીને પગે લાગ્યા - સ્વામીનો અદ્ભૂત પ્રતાપ સમજાયો. ૨૯
૨. જૂનાગઢની પંચતીર્થી કરવા ગયા ત્યારે સ્વામીશ્રીની વાતો સાંભળી આનંદ પામ્યા ૧૧૬
૩. ‘મારે કેડિયું સિવડાવવું છે.’ - ‘કેડિયું બંધબેસતું આવી જશે.’ ‘મને તો અંતરનું કેડિયું સીવતાં પણ આવડે છે.’ ભગતજી - ભગતજીના આસને સમાગમ કરવા લાગ્યા - પાકી નિષ્ઠા થઈ ગઈ ૧૭૦-૧૭૧
૪. ભગતજી અને જાગા સ્વામી મારા સદ્ગુરુ છે. તમને હું જાગા સ્વામીને સોંપું છું. એ તમને ભગતજીના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવશે. રાજકોટના હેમરાજભાઈને - ‘આ બધા હરિભક્તોને જેમ છે તેમ આપનું સ્વરૂપ ઓળખાવજો’ ભગતજીને કરેલી વિનંતી ૧૮૬-૧૮૭
૫. છપૈયામાં કોઠારી ગોર્વધનભાઈ સાથે અંટસ પડવાથી પાછા વરતાલ - કોઠારીના પત્રોથી ઉપાધિ - ચાણસદમાં વૈદ્યરાજ વિશ્વનાથભાઈને ત્યાં - ભગતજીની વાતોથી શાંતિ - કાલિદાસભાઈને સ્વપ્નમાં ગઢડામાં ભગતજીનાં દર્શન - સૌ ગઢડા ગયા ભગતજીનાં દર્શન થયાં. - ‘નિર્માની થઈ સૌને પગે લાગો એટલે તમને રાખશે.’ બેયર ભગતને ભગતજીનો ઠપકો - માનરૂપ દોષ ઉપર ભગતજીએ કરેલી વાતો - ‘આપ કહેશો તેમ જ કરવું.’ - કોઠારી ગોર્વધનભાઈની માગેલી માફી - ભગતજીએ ગોર્વધનભાઈ કોઠારીને કોઈ રીતે વરતાલ રાખવાની કરેલી વાત - દીક્ષા અપાવી ‘મહાપુરુષદાસ’ નામ આપી રાખ્યા. ૧૮૮-૧૮૯
- વ્યક્તિત્વ :** પોતાને ઓળખાયેલા સત્પુરુષની અન્યને ઓળખાણ કરાવતા. સત્પુરુષની કૃપા વગર તેમનું સ્વરૂપ કોઈને ઓળખ્યામાં આવતું નથી, તેવી સમજણવાળા. સત્પુરુષની આજ્ઞા પાળવામાં પોતાનું દેહાભિમાન મૂકી દેનાર - નિર્માનીપણનો મોટો ગુણ.

વિભાગ - ૩ : ‘સ્વામીની વાતો’ નવી આવૃત્તિના આધારે

અભ્યાસક્રમની વાતોના ક્રમાંક : પ્રકરણ ૩/૩૪, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૫, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૪, ૬૫, ૬૮, ૭૦, ૭૨

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ: અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની જન્મોત્તીમાં તેમની આવરદા વિશે શું લખ્યું છે ? (૫૩/૧૨૬)
૪. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની જન્મોત્તીમાં તેમની આવરદા અઢાવન વર્ષની છે તેમ લખ્યું છે.
૨. કારણ શરીર કેવું છે ? (૪૩/૧૨૦)
૪. કારણ શરીર તો કાળા પર્વત જેવું કઠણ છે.
૩. રીંગણાં અને ગાજરની માળા પહેરાવી શ્રીજીમહારાજે કોના સ્વભાવ ટાળ્યા ? (૫૨/૧૨૬)
૪. રીંગણાં અને ગાજરની માળા પહેરાવી શ્રીજીમહારાજે ગોવિંદ સ્વામીના સ્વભાવ ટાળ્યા.

૪. કોના પર શ્રીજીમહારાજ રાજી, રાજી ને રાજી છે ? (૩૮/૧૧૭)

૪. નટની માયાના વચનામૃતમાં ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્દોષ કહ્યું છે તેવી રીતે મહારાજનું અને સંતનું સ્વરૂપ નિર્દોષ સમજવું, ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી, રૂડા સાધુનો સંગ રાખવો.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (પાંચેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. ભગવાનનો મહિમા કઈ રીતે સમજવો ? (૬૧/૧૩૨)

૪. સર્વે કરતાં એ શાહુકારને એ હીરાનું જ્ઞાન બહુ કહેવાય; તેમ જ ભગવાનના મહિમાનું જાણવું. તે જેમ જેમ ભગવાનના મહિમાનું જ્ઞાન થાતું જાય તેમ તેમ મહિમા વધુ વધુ જણાતો જાય છે.

૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કરેલી સંપત્તિ મીમાંસા. (૫૮/૧૨૯-૧૩૦)

૪. તીરનાં ભાથાનું દૃષ્ટાંત આપીને સ્વામી બોલ્યા જે, આ તમે સર્વે સાધુ, પાળા, બ્રહ્મચારી આમ ને આમ સંપ રાખશો તો ગમે તેવો તમારો અંતરશત્રુ હશે તે પણ પરાભવ નહિ કરી શકે ને આમ નહિ રહો તો અલ્પ જેવો દોષ હશે તે પણ સત્સંગમાંથી બહાર કાઢી નાખશે.

૩. સત્પુરુષના ગુણ મુમુક્ષુમાં આવી શકે ? કેવી રીતે ? (૩૪/૧૧૫)

૪. સત્પુરુષના ગુણ તો, તો આવે, જો એવાને નિર્દોષ સમજે ને સર્વજ્ઞ જાણે ને એવા છે તેની સાથે કોઈ પ્રકારે અંતરાય રાખે નહિ, તો સત્પુરુષના ગુણ મુમુક્ષુમાં આવે છે પણ તે વિના તો આવે જ નહિ.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા કોઈ પણ બેના દૃષ્ટાંત અથવા પ્રસંગ વર્ણવી તેનો સિદ્ધાંત લખો.

(કુલ આઠેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૨ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. **લવિંગ અને આંટુકદાર (૫૧/૧૨૪-૧૨૫) દૃષ્ટાંત :** ગમે તેવો પાણીનો તરિયો હોય તેને પણ ભમરી બુઝાડી દે, તે નીસરાય નહિ; ને વળી બીજું દૃષ્ટાંત જે, તીરે કરીને લવિંગ વીધે તેવો આંટુકદાર હોય ને તે તીરને પણ વાયુ ફગાવી દે છે, તેમ ગમે તેવો સાંખ્યવાળો હોય કે યોગવાળો હોય, તેને પણ સ્ત્રીરૂપ પાણીની ભમરી તે તો બુઝાડી દે છે, તે નીસરાય નહિ, તેમ જ ગમે તેવો અંતઃદૃષ્ટિવાળો હોય તેની વૃત્તિને પણ દેશકાળાદિક આઠ છે તે ડગાવી નાખે છે, પણ અંતઃદૃષ્ટિ થાવા દે નહિ. જેણે સાત્ત્વિક સેવ્યા હોય ને કામાદિક દોષે રહિત થયા હોય ને વાસના કુંઠિત થઈ ગઈ હોય તેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી. **સિદ્ધાંત :** આઠ દેશકાળાદિક છે તે ડગાવી દે છે. અંતઃદૃષ્ટિ થાવા દેતા નથી પણ જો સાત્ત્વિકને સેવીને કામાદિક દોષે રહિત થયા હોય ને વાસના કુંઠિત થઈ હોય તેની બુદ્ધિ ભેદાતી નથી. બીજાની ભેદાઈ જાય છે. માટે સાત્ત્વિકને સેવવા.

૨. **ખીજડો અને સાંગરિયું (૬૮/૧૩૫-૧૩૬) દૃષ્ટાંત :** હજાર વરસનો ખીજડો હોય તેને સાંગરીઉં થાય છે ને પાંચ વરસનો આંબો હોય તેને કેરિયું થાય છે. તે તો દૃષ્ટાંત ને એનું સિદ્ધાંત તો એ છે જે, ગમે તેવો શાસ્ત્રી હોય કે ગમે તેવો પુરાણી હોય, પણ આ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને આ પ્રત્યક્ષ સંત, તેની ઓળખાણ જો ન હોય તો તે ખીજડા જેવા છે, ને તેને સંગે ટાઢું કે સુખ થાય જ નહિ અને વિદ્યા પણ બહુ ન ભણ્યો હોય ને અવસ્થા પણ થોડી હોય ને કુળ ઊંચું ન હોય, પણ જો આ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને વિષે નિષ્ઠા થઈ ને આ સાધુની ઓળખાણ થઈ, તો તે આંબા જેવા છે ને તેને સંગે તો ટાઢું થઈને સુખિયો થઈ જાય છે. **સિદ્ધાંત :** રાવણ બ્રાહ્મણ કુળનો શાસ્ત્રપુરાણના અર્થને જાણનારો હતો પણ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને ઓળખી ન શક્યો. તો એવાનો સંગ ન કરવો જોઈએ. જેણે જેણે એનો સંગ કર્યો તે બધાયનો નાશ થયો. માટે ખીજડા જેવા રાવણનો સંગ ન કરવો. અભણ ભીલ જાતિની શબરી રામને ઓળખી શકી માટે આંબા જેવી શબરીનો સંગ કરીએ તો ભગવાનની પ્રાપ્તિ થાય.

૩. **જળમાં માછલાની કીડાના દૃષ્ટાંતે સત્પુરુષની ક્રિયા (૬૫/૧૩૪) દૃષ્ટાંત :** અમારે તો હજારો ક્રિયા કરાવવી પડે પણ આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એટલી પળ જો ભગવાન વિસરાય તો તાળવું ફાટી જાય. જેમ માછલું છે તે જળમાં

હાલેચાલે ને કીડા કરે છે તેમ અમે બોલીએ-ચાલીએ ને ક્રિયા કરીએ, પણ ભગવાનને મૂકીને તો કોઈ ક્રિયા કરીએ જ નહિ. **સિદ્ધાંત :** આવા ગુણાતીત સંતથી નોખા પડીએ ત્યારે નર્કમાં પડ્યા જેવું દુઃખ થવું જોઈએ અને જ્યાં સુધી મોટા પુરુષમાં જીવ બંધાણો નથી ત્યાં સુધી લોક, ભોગ અને દેહરૂપ થઈ જવાય છે.

પ્ર.૧૪નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર અભ્યાસક્રમની ‘સ્વામીની વાતો’નું પ્રમાણ આપી સમજાવો. (આઠથી દસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતિ મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતિ પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. પ્રમાણનો ૧ ગુણ, સમજૂતિનો ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલ સ્વામીની વાત સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતી સ્વામીની વાતમાંથી બીજી કોઈ પણ વાત પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતી હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે પ્રમાણ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક પ્રમાણ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતિ લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જૂનાગઢમાં કથાવાર્તાનો અખાડો જમાવ્યો. (૫૬/૧૨૮-૧૨૯)
પ્રમાણ : એક દિવસ મહારાજને ચાર પ્રશ્ન પુછાવ્યા, તેમાં એક તો ધ્યાન કરવું, બીજું આત્માપણે વર્તવું, ત્રીજું માંદાની સેવા કરવી ને ચોથું ભગવાનની વાતું કરવી. એ ચારેમાં અધિક કોણ છે, તે કહો ? પછી મહારાજે કહ્યું જે, ‘વાતું જ અધિક છે.’ તે દિવસથી મેં વાતું કરવા માંડી છે, તે રાત-દહાડો સોપો જ પડતો નથી; જેથી જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે. **સમજૂતિ :** ભક્તિના બધા જ સાધન ફક્ત પોતાનું જ કલ્યાણ કરનારા છે. જ્યારે વાતો કરવાથી તે આપણામાં દઢ થાય તેથી આપણું કલ્યાણ થાય અને જે સાંભળે તેનું પણ કલ્યાણ થાય.
૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કહ્યું કે, ‘જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં પ્રકૃતિનું કાર્ય કાંઈ આવતું નથી.’ (૪૪/૧૨૧)
પ્રમાણ : મૃગલાં જેવાં જીવ છે તે તો વિષયને સાચા માનીને દોડ્યા કરે છે. જેમ ઝાંઝવાનાં જળને દેખીને મૃગલાં દોડે છે તેમ. અને મનુષ્ય છે તે દેખે છે પણ ખોટાં જાણે છે અને સૂર્યના રથમાં બેઠા છે તેની દૃષ્ટિમાં તો ઝાંઝવાનાં પાણી નથી, તેમ જે જ્ઞાની છે તેની દૃષ્ટિમાં તો પ્રકૃતિનું કાર્ય કાંઈ આવતું નથી. **સમજૂતિ :** જ્યારે જ્ઞાન થાય ત્યારે જગત ખોટું થઈ જાય છે.
૩. ઉદ્ભવજી અને શિવલાલ શેઠના કલ્યાણમાં ફેર છે. (૫૫/૧૨૭-૧૨૮)
પ્રમાણ : (૧) બીજા અવતારે કલ્યાણ કર્યા છે પણ કારણ શરીર ટાળીને કલ્યાણ કર્યા નથી, ને જો કારણ શરીરના ભાવને ટાળીને કલ્યાણ કર્યા હોય તો ગોલોક ને વૈકુંઠલોકમાં કળિયા શા સારુ થાય ? માટે ગોલોકમાં રાધિકાજીએ શ્રીદામા સાથે વઢવેડ કરી અને વૈકુંઠલોકમાં જયવિજયે સનકાદિક સાથે વઢવેડ કરી, એમ જાણતાં ત્યાં કારણ શરીર નહિ ટળ્યું હોય, તેવાં કલ્યાણ કર્યા છે. (૨) મહારાજ તો કારણ શરીર ટાળવા સારું સાધુ ને નિયમ તો અક્ષરધામમાંથી લઈને જ પધાર્યા છે. તે માટે સાધુ ભગવાનની ઉપાસના કરાવે છે ને નિયમે કરીને ભગવાનની આજ્ઞા પળાવે છે, તેણે કરીને કારણ શરીરનો નાશ થઈ જાય છે. તે ઉપર કારિયાણીનું બારમું વચનામૃત વંચાવીને કહ્યું જે, ‘આ વચનામૃતમાં મહારાજે સિદ્ધાંત કહ્યું છે તે સારું વર્તમાન પળાવીને કલ્યાણ કરે છે. **સમજૂતિ :** કારણ શરીર ન ટળ્યું હોય તો તે બીજો જન્મ ધરાવે છે. ઉદ્ભવજીને શ્રીકૃષ્ણે કેટલોય ઉપદેશ કર્યો પણ ઘર મૂકવું કઠણ પડ્યું. જ્યારે શિવલાલ શેઠ ઘરમાં રહેતા હોવા છતાં ત્યાગીની જેમ રહેતા હતા. તેથી બેયના કલ્યાણમાં ફેર છે.
૪. સ્વામિનારાયણનાં મંદિરોમાં બાઈઓ અને ભાઈઓની દર્શન-વ્યવસ્થા જુદી હોય છે. (૪૭/૧૨૨)
પ્રમાણ : ‘હું અનિર્દેશથી આવ્યો છું, કહેતાં હું અક્ષરધામમાંથી પુરુષોત્તમ આવ્યો છું ને સુગાળવો છું, તે મારી સૂગ ચડી ગઈ છે, નીકર તો કાંઈ નોખાં રહે એવાં નથી.’ તે મહારાજની સૂગ છે ત્યાં સુધી નોખાં રહેવાય છે, નીકર તો ભેગાં થઈ જાશે. **સમજૂતિ :** મહારાજની સૂગ છે એટલે બાઈ-ભાઈ નોખાં રહે છે. આ નિયમ કાયમ માટે જળવાઈ રહે માટે સ્વામિનારાયણનાં મંદિરોમાં બાઈઓ અને ભાઈઓની દર્શન વ્યવસ્થા જુદી હોય છે.

